

Het padden-spuwend meisje te Sint-Eloois-Winkel.

Een van de merkwaardigste en zonderlingste marktliederen die ik ooit onder de ogen heb gekregen³², handelt over een mirakel dat zich volgens de tekst heeft voorgedaan "op de Prochie van Winkel". Het lijkt meer dan waarschijnlijk dat met *Winkel* het Westvlaamse Sint-Eloois-Winkel, een dorp ten Z.O. van Roeselare bedoeld is. Gezien de taalkenmerken van het lied, mag ook als vaststaand worden aangenomen dat de tekst door een Westvlaamse, helaas anoniem gebleven zanger werd "gecompoeneerd". De kwaliteit van het papier wijst op de achttiende eeuw, en er is – zoals we dadelijk zullen zien – goede grond om te stellen dat het lied wellicht uit de eerste helft van deze eeuw dateert.

Pas op het einde van de eerste helft van de achttiende eeuw werd te Sint-Eloois-Winkel een kerk gebouwd. Vóór die tijd hadden de kerkelijke oefeningen er plaats in een kapel die zich een honderdtal meter daar vandaan bevond. Deze werd afgebroken enige tijd nadat de kerk voltooid was³³. Deze kerk werd toegewijd aan Sint-Elooi en op 10 januari 1747 werd Winkelkapel tot een zelfstandige parochie. Tot dan was Winkel een gehucht van

32. Het lied komt voor op een kwarto-blaadje in de verzameling van de Kon. Acad. voor Ned. Taal- en Letterk. te Gent (zie Appendix).

33. G. Tanghe, *Parochieboek van Winkel-St.-Eloi* (Brugge, 1875), herdrukt in diens *Parochieboeken* (Handzame, 1975), deel XI.

Een schromelücke geschiedenis voor-gevallen op de Prochie van Winkel van een Dochter die veel feyn gepouwen heeft.

STEMME : Van t' droevig Nonneken.

Saet hiez wat by gy Christelijck scha- ren / en lustert eens te saemen naer dit liet het gonne dat ick u sal gaen verklaren / op de Prochie van Winkel is 't geschid / hoort dit specta- kel / een groot miraekel / t' gon is ge- beurt t' is wert te sijn betreurt.

Een dochter rijck en magtig van ge- slachte en van haer auberg wierdt sy wel bemint / soo dat idez een haer quam te achten / en seiden dat is een devotig kindt / maer Godt den Heere / besoeckt oock seere / die van hem gewis / hier uytbezoren is.

Godt quam die dochter met een straf te plaegen / dat idez een daez in verwon- dert stont / al die dees creature wel be- sagen / syden s' is swaer om haer te doen affront / en nog veel sotten / seiden al sporten / is dat die maegt / die soo haer eere waegt.

Des Dochter quam in bromhijdt op te wassen met groote pijn / verdriet droefhijdt en smerte / sy riep ach Godt gaet gy my nu verrassen / mits dat de pijn / quam op seer vret en hart het is gekomen / menschen wilt schromen / tot in de keel met pijn onmachtig veel.

Wanneez sy in haer keel soo wiert genepen is sy met d' handt in haeren mondt gegaen / soo heeft sy dadelijck daez naez gegrepen t' welck haer noch meerdez schrick en schrom bragt aen / de selle beesten / al hetsche geesten beeten met spoedt haer vingers tot den bloedt.

Dan schrom heeft sy naer haer Moeder geropen / ick heb een beest in mij-

nen mondt geraecht / s' heeft my ge- kelen en s' is werck gekropen / al dooz mijn keel / heeft sy haer weg gemaccht met droevig kermen / riep sy ach hee- men Maria soet / h' b' d u my bystandt doet.

De Moeder stont in dese daedt ver- slaegen sy sprach is 't saecken dat ick worde gewaer / wat dat mijn dochter soo komt te mishaege / sal ick op- hofferen aen Godts Antaer t' seie in persoone / in selber schoone / met kloec- kenmoedt / booz Godts Moeder soet.

Booz haer gebeden en goet somtig herte / heeft Godt miraekel wederom getoont sy quam te spauwen met veel pijn en smerte uyt haeren mondt / hebben hun daer vertoont met schroom en braden / tot seben padden quamen en stont / uyt haeren bleecken mondt.

Een eremejt heeft dit feyn ontsar- gen / die dit bekent gemaccht heeft aen veel lier uyt seiden dorpen quae- men sy gegan / om dit feyn en won- der te besien / veel lieden paeijsen doen pelgrimmascu langst dese baen / om dit wel te verstaen.

Als sy dat alles hadden waer be- vonden / soo hebben sy al tot verscher- hijdt / Prins Carel eene padde nie gesonden booz een vervoog / om de rechte waerhijdt / den Daus met eenen / ginck men berleenen van dit feyn t' welck hem diinkt wonder sijn.

De Moeder heeft een pade in d' handt genomen en ginckt daez me al naez den selbez smedt / sy heeft geseydt gy

Gullegem. Het had slechts een kapel en werd daarom Winkelkapel geheten³⁴. Deze naam veranderde na 1747 in Sint-Eloois-Winkel. Dit gegeven laat ons toe het lied met zekerheid te dateren in de eerste helft van de achttiende eeuw.

De kapel te Winkel bestond reeds in de vijftiende eeuw en was opgericht ter ere van Onze-Lieve-Vrouw. Verdere gegevens over de Winkelkapel zijn bijzonder schaars en van het voorval of mirakel, waarover in het lied bericht wordt, heb ik tot nu toe geen ander spoor gevonden.

In de achttiende eeuw, toen de kapel als kerk dienst deed, was het de gewoonte dat de pastoor van Gullegem elk jaar op tweede Pinksterdag met een processie naar die "Wynckelcapelle" ging³⁵. Of daartoe enige speciale reden was, heb ik niet kunnen ontdekken. In alle geval hoorde Winkel tot voor 1747 bij Gullegem, zoals we hierboven zagen.

Een ander gegeven dat in verband met het lied zeker belangrijk lijkt, heeft betrekking op de personen die aan deze kapel verbonden waren. Eerst en vooral was er een priester, een "deservitor", die er o.m. aan de kinderen de catechismus onderwees. Hij werd bijgestaan door een eremiet, die de functie van koster uitoefende. Deze heette rond het midden van de achttiende eeuw Pieter Lefevre. Over hem weten we verder alleen nog dat hij, allicht om zijn karig loon wat aan te vullen, allerlei nevenactiviteiten uitoefende, zoals het leveren van de miswijn en het verkopen van heiligenprentjes of "sanctjes"³⁶.

Nu is het wellicht geen toeval dat in het marktlied dat ons hier bezighoudt, eveneens een "eremeijt" ter sprake komt die bovendien bij de erin bezongen gebeurtenissen, een belangrijke rol heeft gespeeld, zoals hierna nog zal blijken.

Het lied, dat gezongen dient te worden op een zeer bekende melodie³⁷, verhaalt een reeks merkwaardige voorvallen die zich aan een "dochter" te Winkel hebben voorgedaan. De gebeurtenissen worden er voorgesteld als recent, aangezien het meisje op het ogenblik dat het lied werd gemaakt "noch in 't leven is" (v. 108):

34. K. De Flou, *Woordenboek der Toponymie* (Brugge, 1914-1938).

35. E. Huys, "De Wynckelcapelle bij Gullegem, 1746-51", *Biekorf* 37 (1938), 340-42.

36. E. Huys, *Biekorf* 37 (1938), 341.

37. Fl. van Duyse, *Op.cit.*, III, Registers, p. 23; St. Top, *Op.cit.*, nr. 509.

Een schromelycke geschiedenis voor-gevallen
op de Prochie van Winkel van een Dochter die
veel fenyn gespouwen heeft.

Stemme: Van 't droevig Nonneken.

1

Staet hier wat bij, gij christelijck[e] scharen,
En luystert eens te saemen naer dit liet,
Het gonne dat ick u sal gaen verklaeren,
Op de prochie van Winkel is 't geschidt,
5 Hoort dit spectacel
Een groot miraeckel,
't Gon is gebeurt,
't Is wert te sijn betreurt.

2

Een dochter, rijck en magtig van geslagte,
10 En van haer ouders wierdt sy wel bemint,
Soo dat iedereen haer quam te achten,
En seijden: "dat is een devotig kindt!"
Maer Godt den Heere,
Besoeckt oock seere,
15 Die van Hem gewis,
Hier uijtverkoren is.

3

Godt quam die dochter met een straf te
plaegen,
Dat idereen daer in verwondert stont,
Al die dees creature wel besagen,
20 Sijden: "s' is swaer om haer te doen affront!"
En nog veel sotten,
Seijden al spotten:
"Is dat die maegt,
Die soo haer eere waegt?"

5. *spectacel*: voorval. 9. *geslagte*: afkomst. 12. *devotig*: godvruchtig. 14. *besoeckt*: beproeft,
stelt op de proef. 18. *dat*: zodat. 20. Ze is zo dik dat het beschamend voor haar is.

7

De moeder stont in dese daedt verslaegen,
 50 Sy sprack: " 'is 't saecken dat ick word gewaer,
 Wat dat mijn dochter soo komt te mishaege,
 Sal ick ophofferen aen Godts autae,
 't Selve in personne,
 In selver schoone,
 55 Met kloecken moedt,
 Voor Godts moeder soet".

8

Door haer gebeden en goetjonstig herte,
 Heeft Godt miraeckel wederom getoont:
 Sy quam te spouwen met veel pijn en smerte,
 60 Uijt haeren mondt hebben hun daer vertoontd,
 Met schroom en vraden,
 Tot seven padden,
 Quaemen terstontd,
 Uijt haeren bleecken mondt.

9

65 Een eremeijt heeft dit fenijn ontfangen,
 Die dit bekendt gemaect heeft aen veel lien.
 Uijt steden [en] dorpen quaemen sy gegang,
 Om dit fenijn en wonder te besien.
 Veel lieden paeijsen,
 70 Doen pelgrimmasen,
 Langst dese baen,
 Om dit wel te verstaen.

10

Als sy dat alles hadden waer bevonden,
 Soo hebben sy al tot versekerhijdt,
 75 Prins Carel eene padde mé gesonden,
 Voor een vertoog om de rechte waerhijdt.

54. *selver schoone*: goed zilver. 55. *kloecken moedt*: vast betrouwen. 57. *goetjonstig*: vroom, deugdelijk. 61. *schroom en vraden*: vaar of angst en vrees. 69. *paeijsen*: denken(?); deze betekenis lijkt echter in deze context geenszins te passen. Misschien boerenlieden (Fr. *paysan*) of landslieden. Bet. dus onzeker. 72. *verstaen*: met eigen ogen te zien, of zich ter plaatse te overtuigen. 73. *sy*: op het blaadje staat *hy*. 74. *al ... versekerhijdt*: om des te zekerder te zijn. 76. *vertoog om*: bewijsstuk voor.

Den paus met eenen,
 Ginckt men verleenen,
 Van dit fenijn,
 80 't Welk hem dinkt wonder sijn.

11

De moeder heeft een pad[d]e in d'handt
 genomen,
 En ginckt daer mé al naer den selversmedt,
 Sy heeft geseijdt: "gy moet daer als den
 vromen,
 De selve padde maecken in portret.
 85 Van selver heden,
 Moet gy die smeden,
 Met nirstighijdt,
 Moet dese sijn bereijdt?"

12

Men heeft haer op sien draegen dese beeste,
 90 En bovendien haer dochter op een beelt doen
 stellen in portredt,
 't Was [daer dan] als een [echte] feeste,
 Met al de padden neffens haer gestelt.
 Sy droegt die padden
 Op in Godts handen,
 95 Seer wel gesindt,
 Tot troost van haer lief kindt.

13

Die dochter heeft noch veel fenijn gespogen,
 Twee locketissen met een vreet serpent,
 Die beesten sijn dadelijck wech getogen,
 100 Niemandt en weet waer sy sijn belendt.
 Haer droeve plaegen,
 Komt Godt verjaegen,
 En noch veel pijn,
 Die niet beschreven sijn.

78. *verleenen*: inlichten, op de hoogte brengen; *dinkt*: dunkt. 83. *doen ... vromen*: moedig zijn.
 88. *bereijdt*: gemaakt. 91. de woorden tussen haakjes zijn door mij als mogelijkheid
 toegevoegd. 97. *gespogen*: uitgespuwd. 98. *loketissen*: hagedissen (volgens de Bo in enige
 Westvlaamse streken gebruikt). 99. *getogen*: getrokken, gelopen.

- 105 Hier uijt leert Godt hoe Hij den mensch komt
 plagen,
 Al de beminders van zijn rijck gewis,
 Wilt elck zijn kruijs met Hem verduuldig
 dragen,
 Gelijck dees maegt die noch in 't leven is.
 Komt Godt uw plaegen,
 110 Wilt het verdraegen,
 Verduldelijck,
 Voor het schoon hemelrijck.

Een vroom meisje uit een rijke en machtige familie, werd door haar ouders met liefde omringd en hooggeacht door allen die haar kenden. Maar – zo vermaant ons het lied – God stelt ook hen die Hij tot zijn uitverkorenen rekent, wel eens zwaar op de proef. En zo gebeurde het dat dit meisje plots, zonder aanwijsbare oorzaak, in gewicht en lichaamsomvang sterk begon toe te nemen. Dit kon bij allen die haar zagen uiteraard niet onopgemerkt blijven. Allen waren daarover ten zeerste verbaasd, allerlei geruchten zullen wel spoedig de ronde gedaan hebben. Onvermijdelijk waren er vermoedens dat het meisje zwanger was. De spotters zeiden: "Is dat nu die maagd, die zo haar eer op het spel heeft gezet?"

Maar zwangerschap was niet de reden voor die spectaculaire lichamelijke veranderingen. Wel werd het meisje steeds maar dikker, wat natuurlijk voor haar en voor haar ouders een bron was van steeds grotere droefheid en onrust. Bovendien kreeg ze hevige pijn in haar lichaam en voelde ze iets dat zich bewoog, zich binnen in haar verplaatste en met ondraaglijke pijn naar omhoog, naar haar keel toe kroop.

Zo hoog geraakt dit dier, dat "fenijn", binnen in haar, dat ze de indruk had het in haar mond te kunnen vastgrijpen. Ze stak dan ook haar hand in haar mond en tastte er naar de "felle beesten" (v. 37) die echter, "al[s] helsche geesten", prompt in haar vingers beten tot het bloed eruit liep. Vol afschuw riep ze tot haar moeder: ik heb een beest gevoeld, het heeft mij gebeten en heeft zich dan weer dieper in mijn lichaam teruggetrokken! Ze riep

109. *uw*: u.

324

ook om bijstand tot de H. Maagd Maria. Haar moeder was natuurlijk ook helemaal van streek – men zou het uiteraard voor minder zijn – en deed een plechtige belofte. Als ze de oorzaak van wat haar dochter overkwam kon achterhalen, zou ze dat ondiert of "fenijn" persoonlijk, in zilver gegoten, als een ex-veto aan de Maagd Maria gaan offeren.

Zo intens en vurig ook waren de gebeden van allen die bij de zaak rechtstreeks betrokken waren, dat God ten slotte aan het meisje een mirakel heeft verricht. Met veel pijn heeft de "dochter" immers opeens niet minder dan zeven padden uitgespuwd. De "felle beesten" waren dus blijkbaar padden, die in het lichaam van het meisje al dit onheil hadden aangericht.

Een eremiet, die de hele zaak van nabij had gevolgd, heeft dit "fenijn" meegenomen. Hij is het ook die – steeds volgens het lied – deze gebeurtenissen en het door God verrichte mirakel overal heeft bekendgemaakt.

Als gevolg daarvan kwamen mensen uit de hele omtrek naar "Winkel" om "dit fenijn en wonder" (v. 68) met eigen ogen te zien. Het ligt voor de hand te vermoeden dat deze eremiet de koster van de kapel te Sint-Eloois-Winkel geweest is, alhoewel dit niet kan bewezen worden. Reeds hierboven zagen we dat deze man met allerlei nevenactiviteiten wat probeerde bij te verdienen. Het lijkt dus wel aannemelijk dat hij geprobeerd heeft munt te slaan uit deze zonderlinge gebeurtenissen.

Men heeft de indruk dat de "deservitor" en andere kerkelijke overheden ook gepoogd hebben de echtheid van het mirakel te doen bevestigen, zonder twijfel ook met de bedoeling de toeloop van gelovigen nog te zien aangroeien.

Eén van de padden werd immers gezonden aan "Prins Carel" (v. 75) als een "vertoog" of bewijsstuk van wat er gebeurd was. Zelfs de paus werd – steeds volgens het lied – op de hoogte gebracht en die was over het gebeurde zeer verbaasd (vv. 77-80). Met Prins Carel is wellicht Karel Alexander van Lotharingen bedoeld, die door keizerin Maria-Theresia als landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden was aangesteld (1744-1780). Het voorval zou dan ook in die periode te dateren zijn.

De moeder van het meisje heeft ook een pad meegenomen en die naar een zilversmid gebracht. Deze laatste werd verzocht zo vlug mogelijk een metalen afgietsel te maken. Dit zilveren ex-voto heeft ze samen met een portret van haar dochter in de kapel

in "Godts handen" opgedragen. Men mag aannemen dat dit portret, samen met de ex-voto lange tijd aan de wand van de kapel heeft gehangen.

Het meisje zelf heeft nadien nog andere, even verbazingwekkende "beesten" uitgespuwd: twee hagedissen en een ander dier dat alleen als "een vreet serpent" wordt aangeduid. Deze "fenijnen" echter zijn bliksemsnel verdwenen en waar ze gebleven zijn, dat "niemandt en weet". Nog vele andere pijnen heeft het meisje geleden, "die niet beschreven syn". Deze laatste opmerking wijst erop dat er wellicht ook een boekje of een andere gedrukte tekst over dit voorval was verspreid en het lijkt waarschijnlijk dat de marktzanger zijn gegevens daaruit heeft geput. Belangrijk is ook – we hebben het hierboven reeds vermeld – dat het meisje in kwestie nog in leven was, toen het lied werd geschreven.

Zoals dat bij marktliederen meestal het geval is, eindigt het lied met een moraliserende beschouwing. God stelt ook mensen die hem voorbeeldig dienen wel eens op de proef en iedereen moet zijn kruis verduelig dragen "voor het schoon hemelrijk".

Zoals uit het voorgaande blijkt, zijn er in verband met dit lied allerlei vragen (precieze localisering, datering, achtergrond in verband met het mirakel) die onopgelost blijven.

Eén bijzonder interessant aspect van het verhaal is van volkskundige aard.

Dikwijls heeft men zich in het verleden de baarmoeder (Duits "Mutter") voorgesteld als een dierlijk wezen dat binnen het lichaam van de vrouw een eigen leven leidt, er zich in beweegt en er dikwijls ziektes teweegbrengt³⁸. Hier heeft zich het langst de idee gehandhaafd dat ziektes door in het lichaam binnengedrongen of erin levende dieren worden veroorzaakt. Deze idee stamt uit de Oudheid maar is ook bij de Germaanse stammen reeds vroeg geattesteerd.

Zo noemt Plato de baarmoeder een levend wezen dat in het lichaam huist en er zich in kan verplaatsen en de Hippokratische geneeskunde spreekt van het rondzwerven ervan in borst, buik en bekken.

In de meerderheid van de gevallen is het de pad die als de dierlijke vorm van de baarmoeder wordt genoemd. Zo is er om slechts een typisch voorbeeld te vermelden een middeleeuws

38. H. Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (Berlin, 1927-1942), III, kol. 318-343.

gedicht waarin verhaald wordt hoe keizer Nero het zich in zijn gederangeerd hoofd had gehaald zwanger te willen worden. In het gedicht wordt verteld dat hij daartoe van zijn lijfarts een poeder had te slikken gekregen. Het resultaat was dat in zijn maag een pad groeide, die zich dan wel zou gaan bewegen en als een baarmoeder fungeren³⁹.

Bij uitbreiding werden niet alleen echte baarmoederkrampen maar ook allerlei ziektes aan de "Mutter" toegeschreven.

Voorals in Zuidduitsland, het Alpengebied en de Elzas is deze oeroude voorstelling over de baarmoeder als dier tot op heden levendig gebleven. Uitzonderlijk denkt men zich dit dier in als een muis – zoals in Braunschweig – maar zogoed als overal is het een pad⁴⁰. Het dier moet gevoederd worden en wordt voor vele ziektes en buikkachten allerlei, maar ook voor hysterie verantwoordelijk gesteld.

Afbeeldingen van zieke organen of ledematen werden en worden aan bepaalde heiligen of O.L. Vrouw geofferd en dat op bepaalde plaatsen, kerken of kapellen. Het gebruik van ex-voto's is algemeen bekend als dankbetuiging voor een bekomen genezing, redding, of het ene of het andere lichamelijk of geestelijk voordeel dat men heeft verkregen.

In de genoemde Duitse gebieden werd de baarmoeder in de vorm van wassen, zilveren of ijzeren padden in kerken en kapellen geofferd. Dit gebeurde dan speciaal tot het verkrijgen van genezing van baarmoederklachten, als de "moeder opstijgt". Te Einsiedeln kopen de bedevaarders wassen padden die als offerande in de kapel van O.L. Vrouw gehangen worden, en in de Elzas offerden vroeger onvruchtbare vrouwen op 16 juni ijzeren padden in de Veitskapel bij Zabern⁴¹.

Het is duidelijk dat de uitgespuwde padden te Sint-Eloois-Winkel in verband staan met de identificatie van baarmoeder met pad. Het meisje leed aan de baarmoeder, haar gezwollen lichaam werd door de padden veroorzaakt en het mirakel was dat ze die "fenijnen" ten slotte kon uitspuwen en aldus van haar kwaal verlost werd.

Deze volkse voorstelling van de pad als baarmoeder is – zoals we gezien hebben – wel zeer goed bekend bij onze Oosterburen. In

39. H. Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch*, III, kol. 339.

40. H. Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch*, V, kol. 634-635.

41. R. Kriss, *Das Gebärmutter-Votiv* (Augsburg, 1929).

Vlaanderen echter is ze veel minder algemeen en het gebruik van padden als ex-voto's is mij niet van elders bekend. In dit verband lijdt het geen twijfel dat het verhaal van de uitgespuwde en in een kapel als ex-voto gebruikte padden, ook voor de volkskunde een ongemeen interessante tekst is.

Afb. 43. Heks met links vooraan een pad als demonisch dier